

М. БРАДОВИЧ

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ОСТОРОГА

Накладом автора

Мюнхен

1 9 5 4

Нью-Йорк

М. БРАДОВИЧ

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ОСТОРОГА

Накладом автора

Мюнхен

1 9 5 4

Нью-Йорк

1. Зло Переяславської умови

Жодна доба не може обвинувачувати саму себе, і жодна пізніша доба не обвинувачує в той же спосіб попередніх, бо кожна пізніша має досвід і події до осуду, яких попередня не мала. Три віки тому стала історія України на повороті, тепер вона дійшла очевидно до нового повороту, з перспективи якого маємо обвинувачувати злочасну й зловісну Переяславську умову.

Як поодиноким людина, так і ціла нація не може знати майбутнього, не може знати, які вислідки матимуть її чини, але й найкращі наміри злих наслідків dokonаних чинів не виправдують. Не багато є історичних чинів вільних зовсім від помилок. Непомильною є нація лише тому, що в засаді є безсмертною, і доки живе, може направити в майбутності хиби dokonані в минувшині. Але для цього мусить бути минувшина полученою органічно з майбутністю законом Божеським і основаними на ній засади життя нації. А чи не були порушені Переяславською умовою і перші і другі? Чи не слушно оскаржує геній України Шевченко Хмельницького за їх порушення?

Мусимо це вирішити, бо з'ясувати іншим, українцям і чужинцям, можемо лише те, відносно чого сумнівів не маємо. Відбити отруйну зброю переяславської пропаганди Москви можемо не словами а чинами. Чини родить ідея національного духу. Він же мусить бути вільним як від ворожих впливів, так і від власних хибних уяв, бо без самовизволення духу нації неможливе й її власне визволення. Без усвідомлення й визнання гріха, національно-історичного чи особистого, нема й покути, нема прощення, нема добрих чинів, які мають вирівняти злі чини. Хто виправдується перед іншими чи самим собою, той почуває себе винним, не хоче визнати зла dokonаного ним чину, ховає його і тим перегороджує собі шлях до направи заподіяної ним шкоди.

Від зла родиться зло, доки основи його не буде зруйновано, і чим далі воно шириться, тим потрібніше вирвати його корінь. Зло, dokonане Переяславською умовою, зростало

поруч зі зростом московського загарбництва і осягло свого верху на шпилі сучасного московського імперіялізму. Певними кремлівські можновладці себе на цій шпилі не почувають, про це свідчить шаленість їх сучасної пропаганди Переяславської умови. Вони знають, що вона була мертворожденою, але намагаються розлучливо втримати її прокляття на українському народі, надати сили переяславським привидам, що тяжать на його душі. Вони бояться, що українські самостійники загонять осиковий кілок до труни Переяславської умови, замкнуть в могилі привиди, що непокоять українців. Але страх є злим дорадником. Кремлівські шамани спричинюють те, чому вони намагаються запобігти, спонукують українців переглянути своє дотеперішнє наставлення до Переяславської умови замість того, щоб прилучитися до московського наставлення до неї.

Не легко, звичайно, направляти на чужині те, що було dokonano на батьківщині, позбутися фатальних традицій формального ставлення українських істориків і політиків до Переяславської умови; не легко заступити самовиправдуючі легенди безоглядною аналізою неславної для нас події в злощасній історії українсько-московських відносин. Але кожна протимосковська акція української спільноти на чужині є органічною, складовою частиною тієї впертої героїської боротьби, яку провадить українська нація проти московських окупантів, поширенням цієї боротьби поза межі залізної заслони і московського панування. Кремлівські можновладці намагаються поширювати через своїх комуністичних та інших агентів переяславські брехні в Європі, в Америці і по цілому світу. В цій акції, як і в інших, фактично підтримують їх московські емігранти, поширюючи переяславські брехні в державах їх побуту. З цього випливає важливе завдання української спільноти на чужині, протиставити всюди українську правду про Переяслав московським брехням.

В деякій мірі на перешкоді до успішного виконання цього завдання може стати формальне наставлення до Переяславської умови, перебране почасти і від деяких українських істориків передвоєнного часу. Питання про те, що мала на меті Переяславська умова з українського боку, чи лише осягнення збройної допомоги Москви, чи якесь федеративне об'єднання з Московщиною, є наскрізь другорядним. Оригінального тексту цієї умови, згл. «статтей», які

її мали доповнювати, нема навіть у відписах; умови цієї Москва не дотримала; з українського боку Переяславську умову заступила Гадяцька умова, також зрештою не здійснена. Вирішним є питання про те, які злі сили і яким чином могли doprowadити до первородного українського гріха злученого з іменем Хмельницького і доконаного під його проводом, до перших, небувалих перед тим в цілій історії України її політично-мілітарних зв'язків з Московщиною.

Зважитись на Переяславську умову, спираючись лише на свою особисту популярність осягнену перемогами над поляками, Хмельницький, звичайно, не міг. Не можемо, на жаль, заперечити того, що як в козацькій старшині і війську, так і в українському селянстві мав він за собою прихильників тої чи іншої співчинності з Москвою, хоч мав, як знаємо, й багато противників. Після московських джерел, агенти Кремля в Україні доносили московському урядові вже в 1650 р. про наявність прихильної до Москви течії в українському селянстві, нижчій духовенстві, а навіть в деяких козацьких колах; і це мало спонукати царя та боярську верхівку удавати принаймні готовість дати збройну допомогу Хмельницькому для дальшої боротьби проти Польщі. Отже належить передусім з'ясувати, які чинники й на якій основі могли викликати цю наскрізь хворобливу і противну всім найкращим історичним традиціям українського народу москофільську течію, яка не зникла, на жаль, і по смерті Хмельницького та відіграла найфатальнішу роль як в добі української руїни, започаткованої ним, так і в пізнішій українській історії. Не викорінено її ще й тепер.

Виправдувати за кожну ціну власні хиби, помилки і фатальні чини є ознакою не сили, а кволости, сумніву в спроможності направити спричинену шкоду. Виправдувати Хмельницького та його табір і цілий український нарід, який за Переяславську умову відповідає дуже посередньо, тим, що ця умова мала бути лише військовим союзом, який доконувалося і з іншими державами, дуже немудро; не мудрішим є й нарікати на те, що Москва українців обдурила та Переяславську умову зламала. Як військовий союз так і якийсь державний зв'язок можна було мати, як можна й тепер, з кожною державою, але не з Московщиною, бо як у відносинах між людьми так і у відносинах між націями існують закони, яких переступати не можна. Не лише козацька старшина мусіла знати історію батьківщини від

доби Андрея Боголюбського, але й десятки тисяч козаків, які облягали Москву під проводом славетного Конашевича Сагайдачного, бачили, як виглядала московська деспотія, держава без нації, країна рабів, якими були й бояре у відношенні до царя. Мусіли знати українці, не зачеплені отруєю московських агентів, що «православний» цар був паном і над церквою, та що така церква була християнською лише після її означення. Тим часом Хмельницький був готовий визнати навіть зверхність московського патріярха над Церквою в Україні, що київський митрополит рішучо відкинув.

II. Московська і українська православна Церква в добі Переяславської умови.

Московська церква зробилась знаряддям московського загарбництва від самого витворення московської деспотії. Немічний спротив церкви державній владі здушив жорстко основник деспотії Іван Лютий. Намагання царгородського патріярха підпорядкувати українську Церкву московському патріярхові та втручання цього останнього до компетенцій київського митрополита старші на кілька віків. По фактичнім підпорядкуванні царгородського патріярха владі султана, московський патріярх проголошував все настирливіше свою роль «оборонця православної віри в усіх країнах». Турецька влада проти цього звичайно нічого не мала, а могла навіть попірати цю роль московської церкви через підлеглого їй царгородського патріярха, бо не проголошуване з Москви православ'я і не немічна тоді московська держава ставили опір наступові мусулманства на Європу, а католицька віра.

З цього погляду видавалась Берестейська Унія загрозовою очевидно не лише для Московщини, а й для Туреччини. Як перша так і друга могли собі дуже добре уявити, яким політичним та мілітарним скріпленням Європи була б незалежна Україна, Церква якої була б злучена з Римом. Співчинність Москви та Туреччини проти визволення України в добі Переяславської умови не підлягає жодному сумнівові.

Повстання козаків проти польської влади в супроводі суспільно-політичних розрухів і заворушень сприяли в де-

якій мірі агентам московського уряду та його церкви втручатися в найбільш провокаційний спосіб до українсько-польської боротьби та відносин взагалі. Московська демагогічна пропаганда була спрямована не лише проти польської держави та католицької Церкви, але передусім проти української Церкви об'єднаної з Римом, не поминала вона й київського митрополита, який виступив пізніше рішуче проти Переяславської угоди та відмовився підпорядкуватися московському патріархові. Навіть поверховний перегляд московської історичної літератури про Переяславську угоду дозволяє припускати, що поза традиційним московським загарбництвом було намагання московської деспотії знищити унію одною з найповажніших спонук, уділити воєнну «допомогу» Хмельницькому. Обмежуюсь понижче витягами з офіційного московського видання, енциклопедичного збірника життєписів «русских людей», до яких зачислено й Богдана Хмельницького. Він має якихсь два десятки грубих томів дрібного друку і зветься — Русский биографический словарь. Издан под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества, А. А. Половцева. С. - Петербург. 1901. Московський автор життєпису Хмельницького, який покликається на поважні московські та українські (Костомаров) джерела, пише про події, злучені з Переяславською угодою, представляючи війни українського народу проти Польщі так, ніби вони були звернені чи не головню проти унії: «В половині червня 1648 р. він (Хмельницький) вирядив до Варшави послів зі скаргою на утиски чинені польським урядом в Україні... Хмельницький скаржиться на примусове впровадження унії. Очевидно він лише тоді зрозумів, яке могутнє знаряддя містить ця скарга... Нарід, а тим більше духовенство були в крайній мірі обурені унією.» Московське твердження про «примусове впровадження унії» та про «обурення» проти неї є звичайною дурною брехнею, але воно зраджує, що московський уряд та його церква провадили шалену підкопну акцію, в деїм не гіршу від сучасної московської в чужих державах, проти унії та українського християнського духу в українській Церкві взагалі. Остільки ж зрозуміло, що московський уряд примушував Хмельницького до заходів проти унії, а правдоподібно й узалежнював від них і збройну московську «допомогу». Пишучи про Зборівську угоду, автор твердить таке: «Ходило про знищення унії, відносно якої

було зроблено окрему постанову в соймі... Деяких точок Зборівського трактату відносно унії поляки не виконали»... «Тим часом між Москвою та Хмельницьким вив'язались жваві зносини. Йому та близьким до нього особам висилала Москва дарунки, а на кожний випадок підплатила деяких з цих осіб та устійнила над Хмельницьким таємний догляд. Не знаючи цього, він нав'язав зносини також з Кримом та Царгородом, обіцяючи віддати Україну під опіку Туреччини...» Отже можна бачити, що царська історія представляла «воз'єднання» трохи інакше, як сучасна «комуністична», та що шпигунсько-провокаційні методи московської «дипломатії», уживані тепер кремлівськими можновладцями в ЗДА та в інших державах, були вироблені вже їх царськими попередниками три віки тому.

Яку люту ненависть мала Москва до Риму та унії, можна бачити, між іншим, з офіційного «імператорського» представлення дальших подій: «В кінці 1650 р. було скликано сойм, до якого прибули й послы Хмельницького з жаданням знищення унії. Дня 24. грудня 1650 р. було виповіджено війну...»

Не бракує й деталей, які вказують на спрямоване проти України порозуміння між Москвою та Туреччиною: «В таборі Хмельницького перебував коринтський митрополит. А царгородський патріарх благословив його на війну проти невірних (католиків). Грецьке духовенство просило пильно царя заступитися за Хмельницького. В Москві було скликано в цій справі собор, але допомоги Хмельницькому дано не було...» Отже Москва вдоволася спровокуванню війни проти Польщі для знищення ненависної унії, і чекала далі майже п'ять років, доки українське військо знесилиться, щоб можна було розпочати по Переяславській умові загарбання українських земель.

Відносно того, що царгородський патріарх міг післати «благословення» Хмельницькому лише за дорученням, а в кожному разі за дозволом султана, не може бути звичайно найменшого сумніву. Залежність грецького духовенства від султана була також відома. Як виглядала московсько-турецька «допомога» Хмельницькому, можна було, між іншим, бачити і на зрадницькім поступованні турецького васала, кримського хана.

Як бачимо, московська церква була одним з найповажніших чинників в доконанні Переяславської умови як в самій

Московщині, так і в Царгороді, а зокрема й на превеликий жаль, також і в Україні. На Переяславській раді вирішним було гасло — волиємо під царя московського православного. «Православним» мало бути московське ярмо, до якого стромляли голови українці в Переяславі.

Яким православним був московський деспот, під чоботом якого перебувала й московська церква, було звичайно відомо вищому, а почасти й нижчому духовенству в Україні, як і козацькій старшині, але, мабуть, не широким верствам українського населення. Українське православне духовенство не було, очевидно, з багатьох, а в тім і політичних, причин в стані з'ясувати населенню належно, що московську церкву, підпорядковану державній владі, можна було лише дуже умовно уважати християнською. Обрядова подібність православного віровизнання в Україні і Московщині вистарчала очевидно для пересічного тодішнього українця, щоб уважати москвинів такими ж православними християнами, якими були самі українці. І це мало фатальні наслідки, дозволяючи Хмельницькому та його таборові в козацькій старшині піти на Переяславську умову, не викликаючи загального обурення українського народу. Його переважна більшість, яка Московщини не знала, не могла собі просто уявити, що «православна» Москва може бути без порівняння гіршою ніж «католицька» Польща.

З національно-політичного погляду не можна твердити, що відповідальними за Переяславську умову з усіми її фатальними наслідками були лише православні українці, бо нація творить ограничену цілість, не зважаючи на евентуальну приналежність її частин до різних віровизнань та обрядів. Ціла нація або користує з великих доцільних чинів і перемог її проводу і поодиноких керманичів, або терпить від їх хиб, злочасних рішень і поразок. Отже й відповідати за слошасну Переяславську умову довелося цілій українській нації.

Але з погляду національно-морального можна твердити, що українці, об'єднані з Римом, були тими праведниками, задля яких Бог міг змилюватися над цілим українським народом, бо приналежні до Української Католицької Церкви могли бути лише противниками dokonання Переяславської умови вже тому, що від московської деспотії, яка Рим завжди ненавиділа, могли чекати лише жорстоких релігійних переслідувань.

Оскільки Москва сподівалась знищити Переяславською умовою Українську Католицьку Церкву, вона зазнала поразки. Традиції короля Данила вросли в духову істоту української нації і боронили її від отруйних впливів Візантії і Москви. Хоч Берестейська Унія стала щойно около пів сторіччя перед Переяславською умовою, то не спромоглися її порушити ані польсько-українські війни, ані підступні заходи Москви. На релігійних традиціях українського народу, витворених остаточно в добу короля Данила, трималися не лише стремління до об'єднання з Римом, а й західний український дух православної церкви в Україні. Це виявилось і в тім, що коли Лівобережна Україна стогнала вже в московським ярмі, в Правобережній Україні ширилося невпинно прилучення українського населення до Риму. Його християнського духу не відірвало, очевидно, від Апостольської Столиці і жорстоке примусове «навернення», переведене московськими окупантами по розподілах Польщі. Вплив переважно католицької Західної України на спротив інтелектуальної верхівки і цілого українського народу владі Москви відживлював в значній мірі й західний первень в його духовості та його зв'язок з країнами середземноморської культури.

Коли московська православна церква відіграла в Переяславській умові свою злочинну роллю знаряддя московської деспотії, була в ній роля української православної церкви лише сумною. Їй бракувало навіть тої трагічної величі, якої не можна відмовити Богдану Хмельницькому. Українська православна церква взагалі не знайшла в собі сили поставитись активно проти наступу московської демагогії в Україні вже наслідком того розрізнення, яке виникло між вищим українським духовенством з митрополитом на чолі з одного та частиною нижчого українського православного духовенства з його вірними з другого боку.

Що ж спричинило таку неміч української православної церкви по віках її славетної минувшини, по великих чинах християнських чеснот на чолі української нації? Вона втратила в значній мірі по відмові пристати до Берестейської Унії той західньо-християнський дух, який вона потребувала в цілій мірі для того, щоб, коли вже ударемнити Переяславську умову, то принаймні поставити їй тривкий рішучий спротив, від верху до низу, від найвищої церковної влади з митрополитом на чолі, до громад вірних. Але не

вівці пішли за пастирями, але пастирі за вівцями, яких творці Переяславської угоди гнали під московське ярмо.

Оскільки віра є одним з найголовніших первнів нації, не можна відокремити й церкви від важливих національно-політичних подій і процесів в межах національного організму. Отже й упрянована табором Хмельницького співчужність України з Московщиною лишиться без найбільш фатальних наслідків для української православної церкви не могла. По витворенні московського загарбництва в добу Івана Лютого стан, розвиток і саме існування української православної церкви залежало в значній мірі від виконання нею її головного завдання, боронити християнський дух українського народу від отруйних впливів московського православ'я, якому підпорядковувався все більше й царгородський патріарх. Свого найвищого піднесення досягла українська православна церква в добу походів славетного гетьмана Конашевича Сагайдачного на Москву, тридцять п'ять років лише перед її занепадом, спричиненим порозуміннями Хмельницького з московською деспотією. Жодного роду цезаропанізму українська православна церква не знала ніколи, але її демократичний характер збільшував впливи на неї кожночасного національно-політичного наставлення українського народу. До цього прилучилась і та обставина, що вона не мала такого постійного твердого опертя поза межами України, як церква кожної католицької країни. Її ж західній християнський дух відчужував її від Царгороду тим більше, чим більше улягав царгородський патріарх московським впливам.

Порозуміваючись з Москвою Хмельницький завдав тяжкий удар західньо-християнському духові української православної церкви. Не маючи в засаді й особисто жодної неприязні до Української Католицької Церкви він вимагав від польського уряду її заборони лише для того, щоб приподобатись Москві та занархізованим демагогією її агентів елементам української юрби. Справою фахових істориків є виявити і довести, чи не був Хмельницький більше політичним імпровізатором, як це твердять деякі московські історики, в зовнішній політиці та трибуном у внутрішній, ніж національним ідеологом та творцем далекосяглих національно-політичних плянів. В кожному разі причинився він в значній мірі до занепаду західнього справді християнського духу української православної церкви, збільшивши ми-

моволі, штучно і властиво без ніякої потреби противенство між українською католицькою та українською православною Церквами, якого не далось перебороти остаточно й досі.

Історична вина Польщі супроти українського народу, яка спричинила його загальне повстання, і яку Польща тяжко спокутувала, діставшись під московське панування, не виправдує ані трохи Хмельницького та його табору серед козацької старшини, які доправили до злощасного порозуміння з Московщиною. Бувають політичні чини, які можна психологічно і логічно з'ясувати, але яких нічим не можна виправдати. До них належить Переяславська умова, яка заскочила українську православну церкву та завдала їй непоправну шкоду, одірвавши її в значній мірі від західнього джерела її духу. Переяславська умова сама собою не змінила справді традиційного історичного західнього наставлення українського народу, символом якого є корона короля Данила, але порозуміння й співчинність з Москвою спровадили Україну на історичні манівці, порушили внутрішню національно-політичну єдність українського народу та викликали в нім братовбивчу боротьбу. Порушено було й ідеологічну цілість української православної церкви. Коли її керівні кола спротивились рішучо Переяславській умові та спромоглись відрочити підпорядкування української церкви Москві на три десятки років, то її основу було в значній мірі порушено не лише в масах українського народу, але і в шерегах нижчого духовенства. А це знов позбавило в свою чергу й провід української православної церкви змоги боронитися від наступу московської православної церкви.

Минуло майже два й пів віки по Полтавським бою, доки Україна спромоглася по першій світовій війні вибороти своє прастаре західне наставлення та пірвати кайдани, які лучили її з Московщиною, і проголосили самостійність української держави. Але на цім шляху лишилась українська православна церква, на жаль, позаду української нації, тому й бракує ще в деякій мірі нації її головного первня й складника — віри.

III. Переяславський наступ московського загарбництва.

Переяславська умова настільки противна цілій історичній місії України, віковій боротьбі українського народу проти східнього напасництва, цілій релігійній духовості і національно-політичному наставленні української нації, що dokonання цього злощасного політичного акту може видаватися вислідом політичного божевілля. Роботи відповідальним за Переяславську умову самого лише Хмельницького, який ужив свій авторитет, набутий перемогами над польськими збройними силами, на те, щоб промостити шлях для московського загарбництва в Україні, було б неслухно. Він не був ніяким деспотом, яких в Україні не було ніколи, і його рішення, яке він готував від 1648 р., отже від самого початку війни проти Польщі, знайшло, на жаль, підтримання в козацькій старшині і в українському народі. Коли Переяславська умова була з українського боку божевіллям, то в деякій мірі колективним. Була ж вона лише симптомом і вислідом глибокої національно-політичної кризи, хворобливого стану українського національного організму, виявом того, що можна слушно означити як переяславську хворобу. Вона не зламала здорових основ української нації, але полишила хворобливий первень в українським національним організмі, наявність якого виявилась вже протягом наступних українсько-московських воєн, що розпочались негайно по смерті Хмельницького і тривали з перервами до 1709 р., отже понад п'ять десятиків років.

Лише наявність переяславської хвороби в українським національним організмі перешкодила Витовському досягнути самостійності України у федеративнім зв'язку з Польщею, як і Дорошенкові оборонити Україну від Московщини за допомогою Туреччини. Як Польщі так і Туреччині відкрила, очевидно, Переяславська умова очі на московську небезпеку та спонукала зрозуміти, наскільки хибною була їх політика, спрямована на знесення України. На жаль, запізно. Їх політика супроти України помстилась тяжко на них самих. Але Україні від того легше не було.

Від часу злощасної Переяславської умови московська деспотія була в стані знаходити зрадників в самій українській нації, наставляти їх «гетьманами» та нищити українські національно-політичні і збройні сили, викликаючи братовбивчу боротьбу в самій Україні та повертаючи цілу країну в руїну.

Зрозуміти той хворобливий процес, який витворився в українській нації та попровадив табір Хмельницького до Переяславської умови, можна лише в історичній перспективі, бо глибші причини його перебували не в самій українській нації, а в тих геополітичних умовах, в яких їй доводилося провадити боротьбу за власне державне існування. Причини переяславської хвороби можна властиво скупчити в однім реченні — доборолась Україна до самого краю, доборолась до того стану національно-політичного та збройного знесилення, яке було ґрунтом для переяславської хвороби. Історична трагедія України, яка триває у відмінних умовах і тепер, полягала в її геополітичній становищі. Вона все була передовою стежою й висуненим найдалі на схід забором європейського заходу. Органічний, живий зв'язок України з родиною націй середземноморської, католицької в її основі культури давав українській нації великі сили, а разом з тим накладав на неї завдання, які її сили часом перевищували, бо західні держави не виявляли належного розуміння для тих титаничних зусиль, які були потрібні українському народові, щоб ставити спротив східнім напасникам.

Для геополітичної трагедії України є дуже характерним те, що вона опинилась в половині XVII. стол. властиво в тім же становищі у відношенні до московського напасництва, в яким перебувала в половині XIII стол. у відношенні до татарської навали. Подібність цю збільшує та обставина, що як в добі татарського лихоліття отримав король Данило від Святішого Отця корону, так і в добі московського лихоліття, започаткованого лівонським напасництвом Івана Лютото, прилучилась частина української Церкви до Риму. Але як заклик Папи до європейських держав, підтримати Україну в її боротьбі проти татарської навали лишився без бажаних наслідків, так і Берестейська Унія унормовання українсько-польських відносин не спричинила. В боротьбі як проти татарської навали, так і проти московського загарбництва лишилась Україна без допомоги західних держав, які вона боронила наслідком свого геополітичного становища.

Для здобуття самостійности в межах держави, що містила в собі Польщу, Україну, Булорусь і Литву, зглядно для самовилучення з її меж, бракувало Україні на її східніх межах того запілля, на яке вона могла б опертись в бороть-

бі проти Польщі. Тим часом потужність Московщини полягала головню в тім, що вона мала на схід від себе величезні простори мало заселені, а в кожному разі без значних держав, куди вона могла відступати в разі потреби так далеко, що ворог втрачав можливість переслідувати її збройні сили. На південнім же сході України був Крим і його опікунка Туреччина, а на північному сході робилась Московщина все небезпечнішим ворогом.

Страшну небезпеку московського загарбництва розуміли очевидно кращі політичні та військові керманичі українського народу дуже вчасно, майже на ціле сторіччя перед Переяславською умовою. Загарбницький похід Москви проти Заходу розпочався безпосередньо по остаточнім занепаді татарської потуги. Розпочав його властивий основник московської деспотії, Іван Лютий, Ливонськими війнами (1558—1583) проти Польщі, що коштували московських селянських рабів величезних жертв, але мали здобути для московської деспотії доступ до Балтійського моря. Польський король Стефан Баторій, який завдав кілька тяжких поразок московським збройним силам, опирався в значній мірі на козацькі полки, які він очевидно дуже цінив, стараючись розбудувати організацію українських реєстрових козаків. Він започаткував період кращих відносин між Польщею та Україною, що тривала приблизно до смерти гетьмана Сагайдачного. Був це час найбільшої потужності Польської Республіки та успішного побороення московського загарбництва польсько-українськими силами. Дуже характеристичною для цієї доби є думка сучасної московської офіційної історіографії, висловлена в «Большої Советскої Енциклопедії», а саме: «Відповідно до загарбницьких антирусских плянів польських феодалів і католицької церкви (так!) вступив Стефан Баторій у Ливонську війну... Він помер в 1586 р. готуючись до нової загарбницької війни проти Московської держави...» Що сучасні кремлівські можновладці вважають всі загарбницькі війни московської деспотії всіх часів і в усіх чужих країнах «справедливими і патріотичними», річ відома. Але навіть царські історики визнають одверто, що Іван Лютий розпочав Ливонські війни для того, щоб загарбати для Московщини береги Балтійського моря, а саме: «По довгих війнах мусіла Москва відступити згідно Ям-Замойському миру (1582 р.) всі свої завойовання в Ливонії та ще кілька русских міст. Таким чином Москві не пощастило дістатися до берегів Балтій-

ського моря і вона не поновлювала своїх старань до Петра Великого...» Отже польсько-українські збройні сили виступали в цій війні в обороні Заходу і західньої культури проти наступу московського загарбництва.

Цілковите зuboжіння московського селянства, спричинене невпинними війнами, які провадив Іван Лютий, хвилювало бояр, звичайно, дуже мало, але поразок московського загарбництва у війнах проти Заходу московська олігархія йому, очевидно, дарувати не могла. Убиття його малолітнього сина Димітрія та кінець династії Рюрика на московськiм троні спричинили довгу боротьбу між поодинокими групами бояр, що виставляли своїх кандидатів на московський трон, відому в московській історії як «смутное время», яке унагляднювало особливо виразно, що Московщина без деспота існувати не могла. Вибір польського королевича Владислава на московський трон попровадив до польсько-московської війни (1613—1618), в якій геніяльний український полководець і політик Сагайдачний старався зруйнувати підстави московського загарбництва, відкинути межі московської деспотії на північний схід і забезпечити таким способом українське запілля, на яке можна було б опертися і в боротьбі проти Польщі за самостійність України. Зруйнувавши кілька десятків більших і менших московських міст, що становили спротив його війську на шляху до Москви, гетьман взяв найбільш енергійну участь в облозі столиці московського напасництва на чолі 30.000 найкращого українського війська. Але облога Москви проволікалась, а на Поділля наступала потужна турецька армія, з якою польське військо собі ради не могло дати. Коли облогу Москви довелося припинити, звернувся Сагайдачний до короля з історичним листом, який свідчив про далекосяглі плани гетьмана в боротьбі проти Москви. В нім він благав короля й польський уряд не dokonувати завішення зброї з Москвою і не випроваджувати війська з меж Московщини. Але чотири роки пізніше гетьман вмер від ран, які дістав в переможнім бою з турецькою армією.

Як бачимо, Україна боронила з найбільшими жертвами не лише саму себе від московського хижactва, а фактично й Європу, коли Швеція, якій належало завдання боронити європейську північ від Москви, змарнувала свої сили в 30-річній війні, а інші держави, що брали в ній участь про схід Європи взагалі думки не мали. Це помстилося на них

дуже тяжко, коли московська деспотія переборола свою кризу і посунула свої загарбницькі орди за півсторіччя по Переяславській умові на Європу.

Ці історичні факти унагляднюють найкраще, наскільки дурним і смішним є твердження сучасної московської пропаганди, ніби Україна визволялась лише для того, щоб «воз'єднатися» з Московщиною. Лише тридцять шість років відокремлювали облогу Москви від божевілля Переяславської умови. Не в цім короткім часі, звичайно, виникли в збірнім дусі української нації ті руїнницькі сили, які повернули її змагання в діаметрально протилежний бік, від боротьби проти Московщини до звернення до неї за допомогою. Як в поодинокій людині, так і в цілій нації перебувають здорові, добрі первні, які забезпечують її життя і в найтяжчих умовах, та злі, хоробливі первні, доступні для зовнішніх руїнницьких впливів. Бачимо в нашій історії та сучасності чини ідеалістичного характеру, що достигли в дусі нації, і чини суспільної анархії, спричинені переважно матеріалістичними мотивами. Бачимо й події, спричинені полученням і боротьбою добрих і злих первнів, великих плянів і розрухів, в яких вони розпливалися. Не досить було піднести найширші маси українського народу в боротьбі проти польських утисків, але й треба було оборонити їх від отруйних впливів суспільної анархії, яку сіяли рясно агенти Москви та її «церкви».

По великих чинах гетьмана Сагайдачного, що виявив свою геніальну політичну далекозорість, уважаючи Московщину найбільшим лихом і небезпекою для України, не міг звичайно покликатися гетьман Хмельницький та його прихильники на те, що вони поняття не мали про справжню істоту та загарбницькі пляни Москви, але вони не хотіли їх бачити, чи сподівалися, що зможуть перехитрити Москву, порозуміваючись одночасно з Туреччиною та Швецією. На їх оборону можна зазначити щонайбільше, що їх ілюзії тривали дуже недовго. Оскільки неоправданими були їх сподівання, які походили очевидно з тимчасового мілітарного знесилення України, можна бачити, між іншим, з тодішнього наставлення московських можновладців, з яким вони властиво зовсім не ховались. Про це писали царські історики без порівняння більш щиро й одверто ніж сучасні московські демагоги.

В згадуванні повище «імператорським» «Біографическ'ім Словар'і є такі уступи: «...В березні 1654 р. вислав Хмельницький своїх послів до Москви, щоб ствердити остаточно умови з'єднання. Це пощастило зробити, хоч і не без проволікання. Цар дав Хмельницькому та запорізькому війську милостиві грамоти, доповнені окремими статтями. Згідно з ними було визнано козакам, яких мало бути 60.000, значну самостійність у внутрішніх справах... Взагалі ж об'єднання Малоросії з Москвою розумілося в Малоросії інакше як у Москві. Цар і його бояре приймали підпорядкування Малоросії (інакше вони й не допустили б об'єднання), а на грамоти та статті дивились як на царську ласку, властиво не обов'язкову і тимчасову. А Хмельницький і козаки взагалі дивились на об'єднання лише як на унію вільного народу з вільним, і рівного з рівним, під владою царя, як були б вони незалежними від Речі Посполитої, коли б було здійснено Зборівську умову. З такого непорозуміння походили всі пізніші сутички Хмельницького та наступних гетьманів з московським урядом, які провадили до їх зрад Москви... Москва обстоювала впровадження московського війська до головних південно-руських міст, але пощастило обслугодити лише Київ, жадала підпорядкування київського митрополита московському патріярху, але не осягла цього...»

Про таке наставлення московського уряду мусіли б, звичайно, знати українські творці Переяславської умови та зробити з цього відповідні висновки. Оскільки висновки цього роду спонукували Хмельницького провадити одночасно пересправи з Туреччиною і Швецією та не виключали зовсім і можності порозуміння з Польщею, вони не лише не були вистарчалними, а й не мали міцної засадничої основи в тодішній українській політиці. Фатальність цілої мілітарно-політичної концепції Хмельницького полягала головню в тому, що він не робив засадничої різниці між Московщиною та іншими державами. Він не розумів очевидно того, що знав вже дуже добре Сагайдачний, а саме, що Московщина була вже тоді тим, чим вона зробилась в цілій мірі пізніше і залишилась до нашого часу, державою абсолютного лиха, антинациональною й антихристиянською деспотією, з церквою підпорядкованою світській владі. З цього погляду не можна було ставити Московщину на один рівень навіть з Туреччиною, яка була ворожою християнству не в християнстві, а лише остільки вона мала свою власну віру.

Переяславська умова була легалізацією московського зла в українським національним дусі, того зла, якого не пощастило вилучити з нього цілком і досі. Переяславська умова була для України фатальною в більшій мірі під оглядом національно-моральним і світопоглядним ніж політичним та мілітарним. Оскільки Україна була найдалі висунутим на схід забором Європи проти Московщини, не могла вона втримати своєї самостійности, бо й країни злучені щільніше під оглядом геополітичним з Європою — Польща, Прибалтика та Фінляндія дістались також під московське панування. Коли ж зрозуміння московського зла не було загальним і в Україні, яка від сусідства з Московщиною терпіла під кожним оглядом найбільше, то тяжко було б вимагати належного зрозуміння московської небезпеки навіть від німецьких держав. Європа була надто зайнята своїми безпосередніми справами та війнами, щоб уважати на події на сході.

Тим часом вже в добі Переяславської умови справа самостійности України була не лише її власною, а ще менше українсько-московською, як це намагаються тепер вмовити українцям московські імперіялісти. Не буде анахронізмом сказати, що в засаді була вона вже тоді справою загальноєвропейською, зробившись пізніше справою інтернаціональною, якою залишилась і досі. Основа московської деспотії була вже тоді такою, якою вона залишилась і в добі царату і під владою сучасних московських можновладців. Московська деспотія спиралась вже тоді на безвільні маси московських кріпацьких рабів та мала до розпорядимости безмежні простори на північному сході, на яких московські орди все могли перечекати до повільного знесилення противників. Московщина була вже тоді державою закам'янілою в деспотизмі влади та рабстві народу. Провід її зрікався розвитку, поступу й добробуту народу, спрямовуючи всі його сили на загарбання культурніших країн та провадячи виключно галапасне існування, коштом окупованих земель і поневолених націй. Попередники Хмельницького, а найбільше Сагайдачний, зробили, що могли в тодішніх несприятливих умовах, щоб знищити основи московського загарбництва, отже й до Переяславської умови не допустити. Наступники Хмельницького dokonували також геройських чинів, щоб усунути з України первні й чинники, які до Переяслава допровадили. І великі чини, dokonані в боротьбі проти мо-

московського загарбництва, не лишилися без великих і добродійних наслідків. Українська нація витримала до часу, коли справа її державної самостійності зробилась необхідною частиною великого програму боротьби вільних і поневолених націй проти московського напасництва та загарбництва. Цілковитий брак творчих сил у московської деспотії та відповідний до цього механічний характер поневолення нею чужих націй врятували український нарід не лише від змосковщення, а й взагалі від кожного органічного зв'язку з московським народом деспотів і рабів.

Неспроможність московської деспотії асимілювати поневолені нації навіть під оглядом політичним та поставити їх на послуги московському хижацтву позбавляють кремлівських можновладців і кожної спроможности порозумітися з західними державами. Московська деспотія мусить або поширювати своє загарбництво до опанування цілого світу, або ж втратити владу над всіми чужими націями в межах СРСР і поза ними.

IV. Переяславська спадщина Московщини.

Московська спадщина Переяслава є панування Москви над Україною. Пам'ятник, збудований московським урядом Хмельницькому в Києві, не є властиво ніяким виявом московської вдячності йому. Москва взагалі вдячності не знає, бо уважає своєю власністю все, що може загарбати. До того ж «дякувати» не було властиво за що, бо «воз'єднання» довелося dokonувати війнами, що почалися негайно по смерті Хмельницького і не кінчилися Полтавським боєм, не лише проти самої України, а й проти Польщі, Туреччини та Швеції. Історія не поновлюється, вона триває в житті нації, тому й розпочала московська деспотія, яка перенесла свою столицю з Петрограду назад до Москви, в 1918 р. нову війну проти України, тому й загрожує московське панування над чужими націями новою світовою війною, як спричинилось воно й до першої та другої світових війн.

Спадщина Переяслава є прокляттям не лише для України, а й для Московщини. І кремлівські можновладці намагаються даремно тепер зневтралізувати історичну отрую Переяслава, вилучити з Переяславської умови та подій, які її попередили та по ній наступили, все небезпечне для су-

часного стану та дальшого розвитку московського імперіялізму. Московська пропаганда та українські льокаї Москви намагаються розпачливо й даремно втиснути до Переяславської умови новий зміст, представити всі тодішні події так, як їх «повинні» бачити самі москвини, українці, поневолені нації, західні держави і цілий світ.

Історичні події та невблаганна логіка їх розвитку промовляють голосніше ніж найбільш галаслива пропаганда московського імперіялізму. Переяславська умова була поворотним пунктом не лише в українській, а і в московській історії. Події, що допровадили до Переяславської умови, зірвали попередній віковий зв'язок між Україною та Польщею і кинули Україну у вир збройної боротьби між заходом і сходом. Разом з тим була Переяславська умова вирішною і для дальшого історичного шляху Московщини. Ця «умова» була першою значною перемогою московського загарбництва, яка відвернула московську деспотію остаточно від творчої, позитивної чинності на великій власній національній території та спрямувала її цілком на шлях загарбництва в західнім напрямі і безнадійно галапасного існування коштом поневолених націй.

Незвичайний навіть для сучасної московської деспотії обсяг демагогічної акції навколо Переяслава, що осягла свого тимчасового верху в «прилученні Криму до України», прилученої терором до Московщини, зраджує її значення для Кремля. І справді, «унагляднивши», що «воз'єднання України з Росією» було вислідом «вільного виявлення українського народу», сподіваються кремлівські можновладці набуті ймовірність і того, що й загарбання інших країн, а в тім і Балтійських держав та «народньо-демократичних» республік, було прилученням їх до Московщини з власної волі їх народів.

Для цього проголосив ЦК КПСС дня 12. січня 1954 р. свої ганебногумористичні «тези», які мають служити дороговказами для цілої Переяславської пропаганди в межах СССР і поза ними. В цих «тезах» не стражаються кремлівські можновладці перед найбільш гумористичними анахронізмами, пересуваючи свою економічну та суспільно-політичну демагогію на 300 років взад. Вони не розуміють навіть того, що ті «аргументи» на користь Переяславської умови, які вони уживають в межах свого панування під терором московської окупаційної влади, гідні сміху у вільнім світі.

Вони накидують українському народові та козацькій старшині з-перед трьох сторіч поняття, чуття й чини, які можуть належати лише самим московським деспотам і рабам. Коли б ті українські старшини, які зрештою доконували Переяславську умову лише словесно, знали, які страхиття принесе вона для України, то відрубали б собі скорше руку ніж підписали Переяславський засуд українському народові.

Найбільш характеристичною прикметою сучасної Московської Переяславської пропаганди є те, що її провадить лише сама московська сторона. Цей факт лише уяскравлює участь в ній кількох українських зрадників типу Корнійчука, Тичини, Рильського, Маряна Крушельницького та інших, бо вони пишуть і говорять наказане їм їх московськими пзнами і грошедавцями. Їх «аргументи» є московськими аргументами. З українського боку не було на користь Переяслава жодного вільного голосу. Коли б якийсь українець зважився в межах московського панування покликатися прилюдно на те, що писав про Переяслав Шевченко, він дістався б в кращім разі до табору примусової праці. «Велика дружба русского і українського народу» існує лише на папері і з московського боку.

Московська деспотія вважає 300-річчя «воз'єднання» сприятливою нагодою вирішити справу України та інших поневолених націй в напрямі приковання їх до Московщини та знищення державно-незалежницьких рухів. Але саме Переяславська пропаганда і демагогія кремлівських можновладців виявляє особливо яскраво саму істоту московського імперіялізму та найбільш ганебні засоби поневолення й визиску чужих націй Москвою. Вони зраджують цілковиту тотожність їх царського та «комуністичного» поневолення. Намагання кремлівських пропагандистів заховати під переяславською демагогією московське хижацтво й загарбництво провадить до кумедних суперечностей і недоречностей, які зривають останні заповні з московського імперіялізму.

Як царські так і сучасні московські імперіялісти заперечують саму національну індивідуальність українського народу, підтримуючи теорію «триєдиної Русі», «єдиного коріння русського, українського і білоруського народу», зазначену і в «тезах». Хоч український нарід перебував кілька віків в спільній державі з поляками, були вони, як і турки, татари і шведи, після московської термінології «чужоземними загарбниками» у відношенні до України, лише мо-

сквини, проти яких українські збройні сили не кінчили воєн і протягом 150 років, мали б бути «братнім народом».

Царська церква проклинала Мазепу, який намагався визволити Україну з московських «братніх обоймів», але й після «тез» був він «підлим зрадником та езуїтським учнем». «Царизм переводив політику жорстокого національно-колоніального гноблення нерусских народів», твердять «тези». Але це не перешкоджає ані трохи кремлівським можновладцям вихваляти всіх московських деспотів від Івана Лютого до Катерини II, та їх «справедливі» війни. Кремлівські безбожники виступають в найбільш гумористичний спосіб навіть проти «релігійного гноблення з боку польсько-шляхетської держави, католицизму та запровадження унії... (тези)», але в ніякім разі не проти варварського нищення Української Католицької Церкви їх царськими попередниками та ними самими.

Царські гнобителі були принаймні брутально одвертими, заявляючи, що України «не було, нема й не може бути». Кремлівські ж можновладці не наслідуються проголосити це одверто, доручаючи заховано цю брудну працю своїм льокаям українського походження. І вони її виконують, в прозі, а навіть і віршами. Прозою визначився у «Правді» з 17. січня М. Бажан, віршами, там же С. Олейник. Після Бажана України без Московщини «не було, нема й бути не може» в жодній ділянці національно-політичного чи культурного життя. Він покликається на Леніна, який заявив, що «вільна Україна можлива лише при одностайній дії великорусских і українських робітників», і твердить самий, що «єдиний шлях рятунку для України — це шлях воз'єднання». Хто мислить інакше, той належить після нього до «злиденної купки націоналістів під опікою американських господарів», і він загрожує «викорінити та унешкідливити їх». «Скрізь цілу історію передової української культури переходить традиція дружби з великою русскою культурою...» Знаючи, що про «русскую», себто московську, «культуру» можна говорити хіба починаючи від катівств Івана Лютого, поспішає додати, що «Слово о полку Игореве» є «спільною гордістю русских, білорусів і українців», останніх навіть на третім місці.

Що льокай Москви Бажан бачить у «воз'єднанні єдиний шлях рятунку для України», річ наскрізь зрозуміла. Але говорити про вплив «великої русскої культури, передової

культури людства, на зріст культури українського народу», є вже навіть не льокайством, а просто блазенством. Не є нічим іншим і твердити, що Шевченко черпав своє надхнення «в творах Пушкіна, Гоголя, Герцена, Салтикова-Щедрина». Остільки ж смішним є говорення про вплив московського актора Щепкіна на М. Кропивницького, П. Саксаганського та інших українських драматургів, чи про виховання М. Лисенка Рильським Корсаковим. Яким «вірним другом українського народу» був типовий московський імперіаліст, друг Л. Толстого і слуга Сталіна, М. Горький, знають українці дуже добре. «Колосальний наклад книжок Корнійчука, Тичини, Рильського, Василевської, Гончара, Ю. Яновського, Н. Рибак та інших» свідчить хіба про те, що їх «твори» є добрим пропагандивним матеріалом для московського імперіалізму.

Перебрання царської спадщини Переяслава сучасною деспотією є дуже небезпечним для останньої, бо вона унагляднює особливо яскраво тотожність царської та «комуністичної» Московщини, безперервну, органічну тяглість московського імперіалізму, напасництва, загарбництва й хижацтва кожного роду. З цього погляду повинні українці пильно простудіювати «тези воз'єднання». Кремлівська пропаганда хвалиться тим, що царський уряд не святкував ані 100-річчя, ані 200-річчя Переяславської умови, а «комуністична» влада святкує бучно 300-річчя «воз'єднання». Але з погляду московського імперіалізму треба було б визнати, що царський уряд був мудрішим сучасного, бо кожний такий «ювілей» унагляднює в найбільш яскравий спосіб, що сталося під московським пануванням з Україною, яка пірвала кайдани польської держави; а навіть порівняння становища українського народу під польським та під московським пануванням випадає не на користь другого.

Намагання кремлівських можновладців втопити справжній сенс і значення Переяславської умови в багні «комуністичної» пропаганди і брехливих перекинутих історії дурне й безнадійне. «Тези» унагляднюють лише непохитність залізної історичної логіки, яка провадила Україну від Переяславської умови крізь руїни воєн і поневолення царською владою до жахливої трагедії винищення значної частини українського народу голодом і таборами примусової праці під сучасним пануванням Кремля. Московські імперіалісти подались зі своїми «тезами» на дуже слизький для них те-

рен і опинились в наскрізь незрозумілій для них ділянці національної ідеології, в обсязі понять і почувань українського народу та його інтелектуальної верхівки, які є для них зовсім чужими. Тупа зарозумілість московських імперіялістів спонукує їх до гумористичного переконання, що коли вони копнуть задніми ногами «українських буржуазних націоналістів» і затитулюють «платними агентами чужинецьких капіталістів» разом «Грушевського, Винниченка і Петлюру», які попрямували від Центральної Ради, як відомо, зовсім різними, а навіть протилежними собі шляхами, то цього вистарчатиме, щоб повернути українців до служби московському напасництву й загарбництву.

Не менш дурними виглядають і намагання Кремля виправдати Переяслав сучасними «досягненнями цвітучої України», з якої викинуто московським насильством мільйони українців. Лучити «300-річчя воз'єднання» з «будуванням комунізму», значить, не лише намагатися даремно перетягти національно-політичні події на суспільно-політичний терен, а й загнати осиковим кілком переяславські примари до могили, з якої вони підносяться.

Кінчатся «тези» балаканиною про «підступні намагання західних імперіялістів засіяти ворожість між народами СРСР», якою кремлівські можновладці намагаються заховати свій страх перед спільним фронтом вільних і поневолених націй в боротьбі проти московського напасництва і загарбництва. Кремлівські можновладці не можуть замовчати того, що справа державної самостійності України, яка була 300 років тому причиною воєн лише між державами на просторі від Чорного до Балтійського моря, належить тепер до проблемів, які має вирішити сучасна боротьба між цілим культурним світом та московською деспотією. І спадщина Переяслава загрожує її розчавити в цілім просторі її панування.

V. Українська спадщина Переяслава

Від Переяславського прокляття визволиться Україна остаточно не раніше ніж вона визволиться з-під московського панування, бо лише перемога над Московщиною буде гідною покутою за Переяслав, і лише самостійна українська держава матиме спроможність видалити з українського духу намул вікових отруйних впливів Москви.

Найгіршим релігійно-моральним та національно-ідеологічним наслідком Переяславської умови був той чинник, який відіграв дуже поважну роль і в її dokonанні. Ним було московське православ'я, впливи якого ширились, очевидно, в деякій частині української нації вже довший час перед Переяславом. Коли навіть частина козацької старшини могла гукати на Переяславській раді — «волимо під царя московського православного», хоч київський митрополит спротивився рішучо підпорядкуватися московському патріархові і по dokonанні Переяславської умови, то це значить, що Українська Церква не була в стані ударемнити в цілм українським народі фатальні впливи московської церкви.

Треба справді подивляти мудрість тих керманичів Української Церкви, які майже шість десятиків років перед злощасною Переяславською умовою зрозуміли, що старий західній національний дух Української Церкви не дасться втримати, не приєднавши її до Риму. А разом з тим треба зважити, яку тяжку відповідальність перебрали на себе ті, які прилученню Української Церкви до Риму противились.

Міркування про те, який вплив мало б прилучення цілої Української Церкви до Апостольської Столиці, досить безпредметові, бо й відносини між українськими католиками та польською державою ніколи добрими не були. Але наскрізь оправданим буде припущення, що прилучення цілої Української Церкви до Риму заощадило б Україні Переяславську умову з усіми її фатальними наслідками для української нації. В кожному разі не було б головного чинника, що до неї попровадив, впливу московської церкви на деякі несвідомі занархізовані маси українського народу.

Міркування про те, чи вдалося б Україні уникнути московської неволі, коли б в українським народі не було чинників, які до Переяславської умови допровадили, до теми безпосередньо не належать, бо конкретного значення для сучасної визвольної боротьби не мають. Але не підлягає сумнівові, що і в разі поневолення України Москвою об'єднання цілої Української Церкви з Римом втримало б в ній український християнський дух і оборонило б в значній мірі українську інтелектуальну верхівку від московського безбожництва, а тим самим і горішні верстви української нації від московлення. Визвольний рух в Україні мав би ту інтенсивність, яку він мав у католицькій Польщі під цар-

ським пануванням. Не було б і того відчуження між східною московправославною частиною України та її західною частиною, якого не вдалося перебороти зовсім навіть і тепер поза межами московського панування на чужині.

Підпорядкування Української Церкви Москві зруйнувало засаду — Бог і Батьківщина, відібрало українській національній ідеології її релігійну основу. А неприязність релігійного первня в національним відродженні України була його найбільшою хибою, що стояла в деякій мірі на перешкоді до його поширення в широких масах українського народу, отже й до зміцнення та розвитку українського визвольного протимосковського фронту. Брак національно-релігійного первня у відновленні української держави по першій світовій війні мав для неї найбільш фатальні наслідки, бо позбавив її міцного заборолу в обороні від московської «комуністичної» демагогії, від наступу московського напасництва й загарбництва.

Як бачимо, були релігійно-моральні та ідеологічні наслідки Переяславської умови для українського народу значно тяжчими ніж політичні та мілітарні, до того ж перші спричинювали в деякій мірі другі. Як було вже згадувано, ані москвини, а тим самим і українці великого значення Переяславській умові не надавали і розуміли її дуже різно. Московський уряд бачив у ній лише засіб і початок підбиття та загарбання України. Українська ж старшина, а в тім і самий Хмельницький, ставилися до цієї «умови» досить зневажливо і не припиняли ані трохи пересправ з іншими державами — Туреччиною, Швецією, Бранденбургом. Один французький біограф Хмельницького писав, що той вже в ближчих по доконанні умови роках настрашився швидкого зросту московської потуги і намагався ударемнити Переяславську умову фактично, а навіть формально. Московська деспотія скорше в'язала збройну боротьбу України проти Польщі ніж підтримувала. Намагання московського уряду окупувати українські міста примушували фактично українські збройні сили проводити війну на двох фронтах, проти Польщі і проти Московщини.

Ще тяжчими були національно-політичні наслідки Переяславської умови для українського народу, яка була наскрізь суперечною його протимосковським традиціям з доби Ливонських воєн та облоги Москви. Вона була першим проламанням протимосковського фронту українських сил не-

доступного для Москви від часів короля Данила, і започаткувала в межах української нації боротьбу між анархічно-суспільницькими силами підтримуваних московським втручанням та творчими національно-політичними силами, що не кінчилась, на жаль, і досі. Вже в добі Переяславської умови вживала московська деспотія ті ж самі засоби економічної та суспільно-політичної демагогії, які вживала й проти відродженої української держави по першій світовій війні і які вживає і тепер.

Переяславська умова порушила в свідомості українського народу переконання про абсолютність зла московської деспотії, яке панувало неподільно в добі гетьмана Сагайдачного. Москву було поставлено в деякій мірі на один щабель з Польщею та Туреччиною, які то нападали на Україну, то помагали їй в боротьбі проти Московщини, отже й коли були часом лихом, то лише відносним. В Україні було втрачено зрозуміння того, що проти деспотії, яка зріклась волі, поступу й добробуту власного народу, щоб зосередити всі сили для написництва й загарбництва, для галапасного існування коштом більш культурних націй, можна було боронитися лише стримуючи український нарід від усіх проявів анархічної боротьби в економічній та суспільно-політичній ділянці.

Як три сторіччя тому не бачили деякі збаламучені маси українського народу того, що панування Москви може принести лише без порівняння гірші злидні й поневолення ніж вони терпіли під польським пануванням, так і в нашій добі давали вони дурити себе комуністичною демагогією. Не бракує й тепер ще таких українців, навіть в інтелектуальній верхівці нації, які не розуміють абсолютности зла московської деспотії, та ставлять москвинів на один рівень з колишніми гнобителями поодиноких частин розірваної України.

Чи не найгіршу національно-моральну шкоду завдало українському народові підпорядкування української церкви московському патріярхові, що стояв завжди цілком на службі московського уряду й загарбництва. Не лише пізніше прилучення переважної частини України до московської деспотії, а вже й посилене втручання агентів московської церкви до церковних справ в Україні в добі Хмельницького спіяло поширення руху за прилучення Української Церкви до Апостольської Столиці. Але й західній національний український дух православної церкви в Україні улягав все

більшому тисненню московської окупаційної влади та насиланих з Московщини священників. Опанування Української Церкви Москвою позбавило український нарід найповажнішої оборони від отруйних впливів московського духу.

В українській інтелектуальній верхівці затрачувалося повільно зрозуміння абсолютности московського зла, зрозуміння того, що Церква підпорядкована владі держави та спроваджена на рівень її суспільно-політичного знаряддя не може бути справді християнською. Впливи ж московської церкви на українців зруйнували в значній мірі релігійно-моральні основи української національної ідеології. А це відбилось дуже від'ємно й на національно-політичній ідеології українського народу під московським пануванням. Зокрема змінилось наставлення українців до Переяславської умови. Доки Україна мала якусь спроможність боронитися збройно від московського загарбництва, про Переяславську умову взагалі не було згадки. Доконуючи союз з Швецією для боротьби проти Московщини, гетьман Мазепа не мав звичайно й думки про Переяславську умову. На цю «умову» починають покликатися українські політики лише по збройній поразці українських визвольних змагань під Полтавою.

Ті українці, які скаржилися на зламання Переяславської умови Москвою, не розуміли того, що тим самим вони визнавали і можливість її дотримання нею, визнавали правну спроможність московської деспотії доконувати акти в обсязі міжнародних відносин, коли вона зростала і ширилась лише порушеннями суверенности і самого існування всіх сусідніх держав і націй. Безпосередніми фатальними наслідками такого визнання Московщини українською національною верхівкою був передусім національно-моральний занепад та москowlення її самої. В українськiм письменстві це зазначається творами таких письменників як Гоголь, Стороженко, Короленко та інші. Українська політична думка блукає манівцями Драгоманівського федералізму та соціалістичного автономізму.

Не є звичайно ніяким випадком, що ідеологічний рятunek української нації прийшов з тих глибин її, до яких не спромоглись дістатися ані отруйні впливи московського імперіалізму і московської імперіалістичної церкви, ані федералістично-автономістичні хитання української інтелектуальної верхівки. З глибин духу українського селянства, в якім пе-

ребували підсвідомо традиції колишнього українського героїства та християнські заповіді старої української Церкви, піднісся геній і пророк України — Тарас Шевченко. Він доконав того великого чину, якого поневолена протягом понад сотні років Церква в Україні доклати вже не могла. Він підніс український спротив московській деспотії на містичну височінь Божеського закону, порушення якого було смертним гріхом навіть для малої нерозумної дитини. В дивно-пророчий спосіб поставився Шевченко до Московщини так, як на сторіччя пізніше поставився Святіший Отець до слуг московського імперіялізму — комуністів.

На превеликий жаль, відносно дуже незначна частина всіх тих українців, які захоплюються творчістю Шевченка, пішли слідом за ним в його відношенні до Московщини та зробили його притимосковські заповіді дороговказами в своїй визвольній чинності. Поруч з послідовними борцями за визволення України не бракувало, на жаль, ніколи між українцями і федералістів та автономістів, які гадали, що коли Москва зламала Переяславську умову, то це зовсім не значить, що московські «демократи» взагалі не є управненими доконувати якусь умову про державно-правні відносини московської деспотії до якоїсь нації. З трагедії української нації по першій і по другій світових війнах ці українські «політики» жодних належних висновків для себе не зробили. Не доправило їх до розуму й вигнання по останній війні. До 300-тої річниці Переяславської умови приготувалась УНРада «гідно» пересправами з москвинами та іншим КЦАБівством. Але це є лише один з виявів тої ідеологічної недуги в деяких відносно досить широких колах української спільноти на чужині, яку можна слушно означити «переславщиною». Як і кожна інша недуга, має вона різні ступні свого розвитку і різні наслідки для порушених нею частин національного організму. Маємо на чужині таких безнадійно хворих «українців», які належать до організацій комуністичних агентів Москви, і таких зачеплених переславщиною українців, що, проголошуючи себе легітимним проводом нації, провадять пересправи з відтятими головами московської деспотії на чужині, з представниками московської еміграції.

Треба устійнити та поборювати й такий небезпечний вияв чи лише наслідок переславщини, яким є своєрідна національно-політична аберація, втрата спроможности відрізнити

дійсність від позірності. Її переяславське походження не підлягає сумнівові. Протягом десятиліть по Полтавській поразці чіплялись українці за Переяславську умову, оскаржують вони ще й тепер на чужині московську деспотію за її зламання, коли ця «умова» фактично й конкретно ніколи не існувала, бо Московщина не була ніколи здібна до співчинності з якоюсь нацією. В той же спосіб чіплялись українці за кожну позірність своєї «автономії», від останніх гетьманів з ласки Катерини II до «козацького війська» на послугах московського імперіялізму включно.

Понад двохвікове позбавлення власної держави позбавило українські політичні кола в значній мірі спроможності відрізняти, що є дійсним, а що уявним, тим, що ми хочемо бачити. Цей брак реалізму відбивається дуже від'ємно на становищі визвольної української справи у відносинах не лише до московської деспотії, а й до заприязнених з нами поневолених і вільних держав і націй. Знайшлися українці, які повірили, що ССР України може бути зародком самостійної української держави, і які ще й тепер вважають її здобутком для українського народу, а прихвильність «української» делегації в ООН кроком до майбутнього визнання державної самостійності української нації вільними державами. Не бракує й українських «політиків», які вважають українців «щасливими посідачами» Західньої України, з ласки Москви, коли українське населення десяткують масові заслання за Урал, і коли Галичина стоїть перед грізною небезпечкою зробитись в більшій мірі московською ніж вона була колись польською.

Ще більш небезпечною може бути втрата спроможності відрізняти дійсність від позірності у відносинах деяких українських організацій на чужині до західніх держав. Не дуже давно ще узалежнювали деякі українські самостійницькі угруповання свою участь в боротьбі вільних і поневолених націй проти наступу московського загарбництва від формального зобов'язання ЗДА визнати згори самостійність майбутньої української держави, коли визнання Балтійських держав разом з прихвильності їх дипломатичних представників у Вашингтоні долі цих нещасливих країн під владою Москви ані трохи не поліпшує.

Доведеться можливо відповісти й на запитання, чому Українська Католицька Церква не є в стані охоронити своїх вірних від переяславщини, коли вона поза тим боронить їх

від впливів московського духу, а зокрема московської церкви. Почасти очевидно тому, що та частина української нації, яка залишилась під польським пануванням в межах Австрії, а ще більше по розбитті Австро-Угорщини, не знала з власного досвіду перед другою світовою війною абсолютності московського зла. А подруге лишається віра у багатьох без чинів, отже й без чинів у визвольній боротьбі, а тим самим і не має належного впливу на їх національно-політичне наставлення. В кожному разі, як не виявляли вірні Української Католицької Церкви три сторіччя тому найменшої охоти йти «під царя московського православного», так і тепер має ця Церква значні сили для поборення переяславщини кожного роду в українській спільноті, узгоднюючи зло московської деспотії та московської церкви.

VI. Переяславська умова перед судом вільних і поневолених націй

Широко закроена галаслива акція, яку московські імперіялісти розвинули навколо Переяславської умови не лише поза залізною заслоною, а й у всіх країнах вільного світу, на яких їм залежить, унагляднює їх значення для дальшого московського напасництва. Зміст переяславської пропаганди Москви в пресі, радіоголошенні та у виступах агентів Кремля у вільних країнах свідчить понад кожний сумнів про те, що вона спрямована проти української визвольної боротьби в Україні і на чужині, а зокрема проти спільної оборони вільних і поневолених націй від наступу московського імперіялізму. Отже й вимагає московська переяславська акція у вільнім світі найбільш енергійної протиакції організованих сил української спільноти на чужині.

Зорганізувавши та розвинувши таку протиакцію, українські національні сили на чужині матимуть за завдання завдати тяжку політичну поразку московським імперіялістам. Розвинувши несамовиту демагогію навколо «воз'єднання», кремлівські можновладці вманеврували себе на дуже небезпечний, наскрізь забagнений під оглядом історично-політичним терен, на яким можуть зазнати поразки, що дорівнюватиме поразці московських орд під Конотопом чи між Мазурськими озерами. Бучним, галасливим святкуванням ювілею «воз'єднання» кремлівські можновладці, зраджують, що вони

є простими й безпосередніми спадкоємцями й наступниками московської деспотії з-перед трьох сторіч, що ця деспотія лишилась в її «ідеологічних» основах, в її антинаціональній галапасній істоті, в загарбницьких спрямуваннях і плянах, в традиційній ворожості до всіх вільних і вільнолюбних націй, а зокрема до націй середземноморської католицької в її основі культури, а передусім і особливо до Апостольської Столиці — без ніяких змін, без найменшої можності якоїсь органічної еволюції.

Найкращим засобом оборони від наступу московського імперіялізму є всюди й завжди протинаступ. Це відноситься в цілій мірі і до московської пропаганди «воз'єднання». Але щоб промовити до вільних і поневолених націй логічно і зрозуміло, українці на чужині мусять перевірити передусім свою політичну термінологію. Вистарчить тим часом двох типових прикладів. Означаючи москвинів «руськими чи росіянами», в жодній з світових мов різниці між цими двома термінами устійнити неможливо, твердимо фактично, що москвини з-перед трьох сторіч зробились «руськими», досягнувши «воз'єднання» з Україною. Отже порушуємо тезу про незмінність московської деспотії і московського імперіялізму, визнаємо можливість органічного розвитку московського народу перед відокремленням всіх поневолених націй від Московщини. Підтримуємо й поширювану тепер у вільних країнах тезу московських імперіялістів, що українці та білорусини переминюються повільно в «руських», а в кожному разі в «многонаціональний советський нарід», про тип якого пишуть зрештою і деякі українські психологи.

Подруге, коли деякі українські політики заявляють, що ми провадимо боротьбу «проти московського імперіялізму і большевизму», скасованого зрештою XIX з'їздом КПСС, вони посвідчують, що перший є чимсь іншим як другий, себто, що московський імперіялізм здібний до еволюції як це твердять московські еміграційні імперіялісти.

Переяславська пропаганда Москви у вільнім світі вимагає не лише збільшеної в найвищій мірі інформаційної акції з українського боку, передусім в англійській мові, але й її одноставности, узгіднення української аргументації в усіх державах та переведення її на основі одного спільного пляну. Треба мати на увазі, що ті аргументи, які вистарчають для українців, щоб збити між ними брехливі твердження переяславської пропаганди, бувають в багатьох випадках

невистарчальними для чужинців, щоб зрозуміти належно фатальність історичних подій навколо Переяславської угоди не лише для України, але й для інших держав та націй.

В сучасній українській аргументації нема, на превеликий жаль, ані одностайности, ані тої ударної сили, яка могла б відкинути, певно московські переяславські брехні. Не можна, на жаль, заперечити того, що Переяславська угода відокремлена від подій, які стались перед нею і по ній, може бути представлена на користь московського загарбництва, згідно як чорна пляма на історії української нації. Найбільш поширеними аргументами для виправдання Переяславської угоди є ті, що вона була лише принагідним військовим союзом України з Московщиною, що Україна лучилась з Московщиною як рівна держава з рівною, згідно, що Москва цю федеративну унію з незалежною Україною зламала й уневажнила, і т. і. Але ця аргументація містить в собі хибу, яка позбавляє її кожної вартости для України, а навіть робить в деякій мірі корисною для Москви. Вона становить московську деспотію на один рівень з Україною та іншими державами, руйнує тезу про виїмковість і абсолютність незмінного зла московського загарбництва. Ходить не про юридичну форму та істоту Переяславської угоди, не про те, чи Москва зламала її, намагаючись негайно по її доконанню окупувати Київ та інші українські міста, чи гетьман Виговський змив кров'ю москвинів під Конотопом ганьбу Переяслава. Ходить про те, що Україна могла взагалі під примусом якихсь непереможних військових та політичних подій і обставин лучитися в якійсь формі з московською деспотією, зла якої для Європи, а відтак і для цілого світу не можна порівнювати з жодною іншою східною навалюю, що загрожувала колись європейську культуру. Кожна з диких орд еволюціонувала в бік мирного співжиття з католицьким заходом. Гуни прийняли християнство і включились до католицької культури. Татари перестали бути лише руїницькою ордою вже під пануванням Кублай-Хана. Казань була без порівняння культурнішою від Москви, коли її зруйнував Іван Лютий. Під турецькою владою перебував безпечно патріарх православної церкви, але Москва знищила негайно Українську Католицьку Церкву, коли вона дісталась під владу московської деспотії по розподілі Польщі. Московська деспотія не лише залишилась незмінною під владою Івана Лютого, Петра I., Катерини II. і сучасних крем-

лівських можновладців в її істоті, але й збільшувала невинно своє напасництво й загарбництво, аж поки зробилась сучасним лихом і небезпекою для цілого культурного світу.

Не можемо скреслити з нашої історії того, що по Переяславській умові були в Україні і такі «гетьмани» з ласки Москви, які провадили братовбивчі війни проти власного народу. Чим же може виправдати Україна Переяславську умову перед вільними і поневоленими націями? Передусім вказанням на те, що в нашій історії героїстство все перемогало підлоту; тим, що Україна боронила Європу від Московщини від тої доби, коли вона перебрала від монгольських орд їх напасництво й загарбництво та спрямувала їх на Захід. Можемо й мусимо вказати на те, що не мала Україна в її віковій збройній боротьбі проти Московщини ніколи належної допомоги Заходу, ані тоді, коли Сагайдачний облягав Москву, ані коли Хмельницький звернувся в божевільній розпуці до московського царя, ані коли Мазепа разом з шведським королем улягли кількакратній перевазі московських збройних сил. Можемо виправдувати Переяславську умову тим, що по двох сторіччях московської неволі український нарід спромігся по другій світовій війні піднести зброю проти Московщини і вибороти самостійність українській державі; можемо виправдати її героїстством І-шої Української Дивізії в кінці другої світової війни та сучасними героїськими чинами УПА і загальним спротивом українського народу московській окупації. Коли ж комусь на заході не буде зрозумілим, як могла поширитися три сторіччя тому чума московських впливів в деяких масах українського народу, хай він подивиться на сучасне поширення впливів московського «комунізму» у Франції та в Італії, що мають щастя бути відокремленими від Московщини іншими менш щасливими під цим оглядом країнами.

Коли кремлівські можновладці поширюють «святкування ювілею воз'єднання» не лише на всі поневолені нації ССРСР, а й на «народно-демократичні» та «народні» республіки з Китаєм включно, то цим вони зраджують, яке значення має їх переяславська демагогія для пропаганди плянів московського імперіялізму. І справді, доводячи в своїх ганебних «тезах», що Україна об'єдналась з Московщиною наслідком «вільного волевиявлення» українського народу кремлівські можновладці намагаються вмовити вільним і самим поневоленим націям, що як Україна так і всі інші нації,

які перебувають тепер під московським пануванням, «прилучились» до Московщини з власної вільної волі.

Разом з тим зраджують вони, що Переяславська умова сама собою, як юридичний акт фактично жодного реального впливу на українсько-московські відносини не мала, бо й інші нації, які з Москвою жодних умов не доконували, опинились в тій же самій московській неволі. Але великою історичною заслугою України перед іншими, поневоленими пізніше Московщиною націями, полягає передусім в тім, що традиційний, незламний спротив українського народу московському пануванню спровадив відносини й інших поневолених націй до московської деспотії на той же історичний шлях. Незмінна ворожість українського народу до московських гнобителів зробилась основою відносин і всіх інших поневолених націй до Московщини. Ця ворожість позбавила московське панування над іншими націями кожного органічного характеру, обернула його в наскрізь механічне тиснення й гноблення. Таким же є й сучасне панування московської деспотії над всіма націями й поза межами ССРСР. Коли остільки різні своєю історією, культурою, національними прикметами і суспільно-політичною структурою, як наприклад, Балтійські країни і Білорусь та Кавказ чи Туркестан опинились в зовсім тожних відносинах до Московщини, то це свідчить про те, що не вони, а лише московська деспотія була вирішною для цих відносин.

Значення, яке мали історичні події злучені посередньо й безпосередньо з Переяславською умовою для всіх націй поневолених по Україні Московщиною, та сучасне поширення московської переяславської акції по обох боках залізної зашлони вказують на те, що й боронитися успішно проти неї може українська спільнота на чужині лише разом з приналежними до інших поневолених націй. Не лише найкращим, а й єдино дійсним запереченням Переяславської умови перед цілим культурним світом може бути сучасне значення України в боротьбі проти Московщини на чолі інших поневолених націй і разом з ними та вільними націями в спільнім фронті проти Москви.

Переяславська умова має служити не лише історичною осторогою для української нації, а й сучасною для всіх вільних і поневолених націй, чуйність яких намагаються кремлівські можновладці приспати своєю отруйною пропагандою.

«Ювілей воз'єднання» означає не лише 300-річчя зламання Переяславської умови Москвою, а й початок її трьохсот-річного походу проти Заходу та Апостольської Столиці. Україна була першою державою, що дісталась під владу Москви, і зробилась основою московського напасництва й загарбництва. І світ мусить знати, що знищити остаточно потужність московської деспотії можна лише шляхом визволення України.

ЗМІСТ:

	стор.
I. Зло Переяславської умови	3
II. Московська і українська православна Церква в добі Переяславської умови	6
III. Переяславський наступ московського загарбництва	13
IV. Переяславська спадщина Московщини .	20
V. Українська спадщина Переяслава	25
VI. Переяславська умова перед судом вільних і понево- лених націй	32

Ціна 0.80 НМ